

CUVÂNT-ÎNAINTE

Culegerea de față arată încă odată – dacă mai era nevoie! – că investigarea neconținută a arhivelor și bibliotecilor, din țară și din străinătate, în privința călătorilor străini care ne-au străbătut meleagurile, nu trebuie în nici un caz abandonată.

Și de astă dată ne vom întâlni în paginile selectate cu surprize dintre cele mai diferite. Voi începe, în chip oarecum neconvențional – fără a ține seamă de cronologie! – cu un text otoman târziu, din 1791–1792, relația de călătorie a ambasadorului otoman la curtea din Viena, Ebubekir Râtib Efendi. Aflăm de aici printre altele, nu fără mirare, că diplomatul otoman a avut la Sibiu convorbiri tainice „amicale”, la vreme de noapte, cu frunzașii românilor transilvăneni. Și este foarte plauzibilă părerea editorului traducerii, Nagy Pienaru, că aceștia făceau parte din grupul celor ce au întocmit faimosul „Supplex Libellus Valachorum”, document înaintat curții imperiale din Viena în 1791.

Din aceeași categorie a relațiilor inedite, acum scoase la lumină, sunt și însemnările de călătorie ale lui Veit Marchthaler, databile în răstimpul 1591–1595. Autorul, provenit dintr-o familie patriciană din Ulm, a petrecut circa două decenii în Ungaria și Transilvania, de unde a trecut și în Țara Românească spre a sonda piața de acolo, în contul negustorului și bancherului Lazarus Henckel, al cărui om de încredere era. Domnul Virgil Ciocîltan, care a prezentat și editat în limba română acest text, l-a prelucrat anterior într-o comunicare specială. Astfel, a sesizat și a „pus în vedetă” afirmația de maxim interes a lui Marchthaler, potrivit căreia galere încărcate cu mărfuri turcești urcau pe Dunăre până la Severin, de unde erau descărcate și transportate „prin Caransebeș, Lugoj și Orăștie” în Transilvania. Mai mult, la Caransebeș exista „un mare depozit de mărfuri turcești”. Iar această mărturie vădește limpede cum, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, era spart monopolul comercial al orașelor săsești Brașov și Sibiu¹.

În seria veche a *Călătorilor*, în volumul al III-lea, figura și Giorgio Tomasi, personaj care pentru câțiva ani, la finele veacului al XVI-lea (1596–1599), a fost secretar personal al principelui Sigismund Báthory. El era prezent cu un fragment dintr-o lucrare istorică, publicată la Veneția în 1621. De astă dată, mulțumită strădaniei domnului Dragoș Ungureanu și a doi colaboratori ai săi, avem în față traducerea integrală a unei alte lucrări a lui Tomasi, *La Battorea*, tipărită în 1609, din care, din păcate, nici un exemplar nu se găsește la noi în țară. Dincolo de tonul

¹ Virgil Ciocîltan, *Veit Marchthaler: însemnări despre realități comerciale din Ardeal și Țara Românească în a doua jumătate a secolului XVI*, comunicare rostită în ziua de 24 martie 2014, în cadrul programului „Europa Centrală, țările române și Marea Neagră”, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București.

encomiastic, interesul scrierii acesteia rezidă mai cu seamă în descrierea amănunțită a împrejurărilor primei abdicări a principelui Sigismund Báthory.

Există un grup de călători, de fapt misionari, în genere bine reprezentați în seria veche, cum este de pildă Petru Bogdan Bakšić. Totuși, dat fiind că vizitele și „vizitațiile” acestuia la nord de Dunăre au fost foarte numeroase s-au găsit mereu texte necunoscute, care îmbogățesc sensibil lista relațiilor subscrise de el. Datorăm descoperirile și identificările mai noi lui Bonaventura Morariu, Francisc Pall și tânărului cercetător Alexandru Ciocîltan. De cel mai mare interes sunt relațiile lui Bakšić din ultima perioadă, adică din anii 1656, 1663, 1667 și 1670, traduse de cel din urmă cercetător, care ajută substanțial la reconstituirea istoriei catolicismului din Țara Românească în această epocă.

În chip întâmplător, dar cât se poate de binevenit, în acest volum avem la dispoziție un număr consistent de mărturii cu privire la Banat. Astfel, lăsându-l la o parte pe Veit Marchthaler, deosebit de prețioasă este corespondența iezuită din răstimpul 1613–1619. Desprind din aceasta afirmațiile unor localnici din satul Secășeni – nu departe de Oravița – , care se declarau „coborători din anticii romani”, iar când erau întrebați „din ce țară sunt” răspundeau „*Io-s de la Roma*”. Pe de altă parte, vorbirea lor o numeau fără nici o ezitare „limba românească” (*lingua romagnasca*).

Urmează la rând descrierea Timișoarei din anul 1663, datorată lui Henryk Ottendorf, membru al soliei austriece trimise la Belgrad în vederea încheierii tratatului de pace cu Imperiul otoman. Pe lângă numeroasele amănunte deosebit de sugestive cu privire la înfățișarea orașului sub stăpânirea otomană, merită a semnală aici o reflecție culeasă de pe buzele locuitorilor turci, după care se putea spune că – din pricina rodniciei excepționale a locului și a faptului că era foarte populat – „cine a luat Buda n-a obținut decât un oraș, cine însă a luat Timișoara a obținut o țară întreagă”. Cât de atent a privit în jur Ottendorf o dovedește și faptul că a vizitat și a comparat bisericile catolică și otodoxă, despre cea din urmă notând chiar că „deși nu este atât de mare ca și cea catolică, ea este bine construită și împodobită cu multe culori și picturi”.

Jurnalul generalului conte Federico Veterani a fost studiat și tradus în românește, de către Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, care a fost unul dintre editorii seriei vechi a *Călătorilor străini*. Nu putem ști cauza pentru care acest jurnal nu și-a găsit locul în vreunul din ultimele volume ale acelei serii. Oricum, Banatul a fost zona principală a operațiunilor militare conduse de Veterani în anul 1688. Aici el a ocupat, pentru „a asigura granițele Transilvaniei”, localitățile Berzovia și Caransebeș. Iar apoi s-a îndreptat spre Orșova, care a fost cucerită și garnizoana otomană măcelărită. Și Veterani face următoarea observație cu caracter strategic: chiar dacă Orșova este o localitate „neînsemnată” – nici măcar „bine așezată”, întrucât era „dominată de munți” – , în schimb „trecătoarea Orșovei” are o mare însemnătate pentru „stăpânirea Dunării”, ea fiind „cheia Transilvaniei, Ungariei, Țării Românești, Serbiei și Bulgariei”. În ansamblu, jurnalul generalului Veterani este unul dintre izvoarele de căpetenie pentru refluxul dominației otomane în sud-estul Europei la sfârșitul veacului al XVII-lea.

Trecând mai departe, voi consemna existența în acest volum a două texte capitale din secolul al XVIII-lea cu privire la Banat, rod al investigațiilor stăruitoare ale domnului Costin Feneșan, care le-a și tălmăcit și editat într-un mod exemplar. Este vorba mai întâi de relatarea lui Johann Kaspar Steube, care a petrecut nouă ani în Banat (1772–1781), după ce mai înainte a hoinărit prin orașele olandeze și a zăbovit șase ani în Italia. Originar din Gotha, el a fost un autodidact, care a ajuns „vorbitor de română, suedeză și italiană”. Lucrarea lui *Drumeții și destine*, din 1791 – din care sunt extrase și reproduse fragmentele de mai jos – , întocmită mai ales pe temeiul propriei sale experiențe, a fost cunoscută și apreciată de Goethe. De interes special pentru noi este descrierea amănunțită a românilor, cu obiceiurile și tradițiile lor. Aceștia erau în Banat locuitorii „de departe cei mai numeroși”, cu remarca potrivit căreia „ei sunt urmașii coloniștilor romani așezați în Banat în timpul domniei lui Traian”.

În fine, textul lui Johann Jakob Ehrler încheie seria mărturiilor despre Banat. Avem de-a face cu o lucrare extrem de bine documentată, în spiritul administrației imperiale habsburgice, databilă în intervalul 1771–1774. În timpul șederii lui în Banat, Ehrler, care a făcut parte din această administrație, a venit deseori în contact cu românii. „Am petrecut multe sute de nopți în casele lor”, ne spune el. De aceea, cunoscându-i bine, poate afirma că „românii sunt foarte îndatoritori, dacă li se arată câtuși de puțină bunăvoință”. Și deci critică fără ezitare atitudinea străinilor veniți în țară, care „manifestă un dispreț atât de mare față de acest popor”. Ceea ce a făcut ca până la urmă „bunătatea de suflet a românului” să se micșoreze mult, „încât mai arată doar puțină încredere unor astfel de musafiri”. Ehrler dă dovadă astfel că a învățat să vadă, să observe, ceea ce presupune un exercițiu de renunțare la orgoliu, la complexul de superioritate al stăpânului față de supuși.

Ar fi inutil să insist în a prezenta și restul textelor din acest volum. Fiecare în parte suscită un interes special. Ceea ce mi se pare, însă, demn de subliniat este că, văzut în ansamblu, pe baza tuturor mărturiilor, spațiul de la nordul Dunării de Jos nu apare nicicând ca un spațiu închis, impermeabil. Datorită călătorilor străini – ambasadori, negustori, misionari, militari etc. – acesta a fost într-un contact neîntrerupt cu lumea exterioară, îngăduind înainte de toate tranzitul mărfurilor și al informațiilor. Și receptând mereu modelele, modele și alte înnoiri, sosite din cele patru zări.

Ștefan Andreescu

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE		5
ZACCARIA GHIZOLFI (Ștefan Andreescu)	biografie	9
	text	10
ȘTEFAN BRODARICS (traducere Virgil Ciocîltan; introducere Ileana Căzan)	biografie	12
	text	13
ANDREI TARANOWSKI (Alexandru Ciocîltan)	biografie	15
	text	16
VEIT MARCHTHALER (Virgil Ciocîltan)	biografie	19
	text	20
CĂPITANUL DEMKOWICZ (Ileana Căzan)	biografie	31
	text	35
RELAȚIE ANONIMĂ POLONĂ DESPRE CUCERIREA TRANSILVANIEI (traducere Ilie Corfus; introducere Ștefan Andreescu)	biografie	38
	text	39
GIORGIO TOMASI (traducere Corina Anton și Vlad Mihai Scutaru; introducere Dragoș Ungureanu)	biografie	48
	text	54
GIOVANNI ARGENTI (Ștefan Andreescu)	biografie	83
	text	84
ALTE ACTE IEZUITE (Ștefan Andreescu)	biografie	91
	text	92
TEOFAN MAVROCORDAT (Alexandru Ciocîltan)	biografie	103
	text	105
HENRYK OTTENDORF (traducere și note Ioan Hațegan și Marlen Negrescu; introducere Ștefan Andreescu)	biografie	108
	text	108
PETRU BOGDAN BAKŠIĆ (Alexandru Ciocîltan)	biografie	117
	text	123
MATTEO GONDOLA (Nagy Pienaru)	biografie	161
	text	161
MARTIROS DIN CRIMEEA (Ștefan Andreescu)	biografie	168
	text	168
GALLUS MOLLERUS (Alexandru Ciocîltan)	biografie	172
	text	180
FEDERICO VETERANI (Maria M. Alexandrescu- Dersca Bulgaru)	biografie	186
	text	189
ANONIM ITALIAN (Virgil Ciocîltan)	biografie	223
	text	223
LOUIS LEMAIRE (Ileana Căzan)	biografie	230
	text	233
MEHMED SAID EFENDI (Nagy Pienaru)	biografie	248
	text	251
FRANÇOIS THOMAS LINCHOU (Marian Coman)	biografie	253
	text	258
JOHANN KASPAR STEUBE (traducere Costin Feneșan; introducere Ștefan Andreescu)	biografie	316
	text	317

JOHANN JAKOB EHRLER (traducere Costin Feneșan; introducere Ștefan Andreescu)	biografie	346
J. A. CASELLI (Ileana Căzan)	text	347
	biografie	369
	text	370
ROBERT MURRAY KEITH (Marian Coman)	biografie	372
	text	375
EBUBEKIR RÂTIB EFENDI (Nagy Pienaru)	biografie	389
	text	392
MUSTAFA RASIH PAȘA (Nagy Pienaru)	biografie	417
	text	420
JOHANN CARL BÜTTNER (Virgil Ciocîltan)	biografie	428
	text	429

MĂRTURII INDIRECTE

SEBALD RIETER JUNIOR (Alexandru Ciocîltan)	biografie	433
	text	435
LIBORIUS NACKER (Liviu Cîmpeanu)	biografie	437
	text	445
LEVINUS HULSIUS (Marian Coman)	biografie	449
	text	455
„Avviso” despre calamitățile din Moldova și Podolia (Alexandru Ciocîltan)	biografie	473
	text	474
IGNAZ VON BORN (Marian Coman)	biografie	477
	text	478

LISTĂ CRONOLOGICĂ	483
ABREVIERI	485
INDICE	487

JOHANN JAKOB EHRLER (traducere Costin Feneșan; introducere Ștefan Andreescu)	biografie	346
J. A. CASELLI (Ileana Căzan)	text	347
	biografie	369
	text	370
ROBERT MURRAY KEITH (Marian Coman)	biografie	372
	text	375
EBUBEKIR RÂTIB EFENDI (Nagy Pienaru)	biografie	389
	text	392
MUSTAFA RASIH PAȘA (Nagy Pienaru)	biografie	417
	text	420
JOHANN CARL BÜTTNER (Virgil Ciocîltan)	biografie	428
	text	429

MĂRTURII INDIRECTE

SEBALD RIETER JUNIOR (Alexandru Ciocîltan)	biografie	433
	text	435
LIBORIUS NACKER (Liviu Cîmpeanu)	biografie	437
	text	445
LEVINUS HULSIUS (Marian Coman)	biografie	449
	text	455
„Avviso” despre calamitățile din Moldova și Podolia (Alexandru Ciocîltan)	biografie	473
	text	474
IGNAZ VON BORN (Marian Coman)	biografie	477
	text	478

LISTĂ CRONOLOGICĂ	483
ABREVIERI	485
INDICE	487